

Rudolf Šrámek

Putování za názvy obcí Jihlavska

Brno: Nakladatelství PhDr. Ivo Sperát, 2021., 120 str.

Český jazykovedec, dialektológ, významný predstaviteľ onomastiky, emeritný profesor Masarykovej univerzity v Brne v Českej republike, ktorý aktívne pôsobí na Katedre českého jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity, vydal knižnú publikáciu *Putování za názvy obcí Jihlavska*. Knižná publikácia má zaujímavú históriu, pretože siaha až do roku 1983. Vtedy R. Šrámek odpovedal na otázku jihlavského denníka Jiskra o vzniku mien obcí *Nevcehle* a *Brtnice*. Následne po dohode s redakciou denníka publikoval seriál textov o vlastných menách okresu Jihlava dvakrát týždenne v 25 pokračovaniach od 14. 6. 1983 do 26. 9. 1983. Knižná publikácia preto nadväzuje na spomenutý seriál, ktorý mal u čitateľov veľký ohlas. Projekt predstavenej práce je však širší, pretože rozborov sú podávané na základe súčasného stavu poznania a neobmedzujú sa len na výklad onymie, ale obsahujú aj zreteľ k osídľovaniu krajiny a ku vzťahu českej a nemeckej toponymie, ktorá je pre okres Jihlava typická. Recenzovaná práca je výsledkom práce R. Šrámka v širšom časovom období vrátane jeho výskumu v 60. a 70. rokoch, ktorý realizoval spolu s manželkou Martou v širšom okolí Telče a Dačic. Obal knihy má tiež onomastické kvality, pretože je na ňom výsek dôležitej mapy Moravy (1881) A. Šemberu, ktorou stabilizoval toponymiu Moravy.

Knižná práca sa zaoberá menami obcí v okrese Jihlava. V predhovore sa dozvedáme, že dnešné osídlenie v zmysle rozloženia v krajine a hustota výskytu sídel je výsledkom zložitého a dlhotrvajúceho vývoja. Zaplnenie krajiny sídlami nie je časovo jednorázový akt. Vždy je to zložitý osídľovací proces, ktorý je spojený s využívaním krajiny na ekonomické, vlastnícke, politické, komunikačné, kultúrne, ochranné, vojenské či iné účely. Vo vlastných menách obcí je preto zafixovaný historický vývoj krajiny.

Knižná publikácia R. Šrámka *Putování za názvy obcí Jihlavska* obsahuje okrem predhovoru so vstupnými informáciami o usporiadaní a obsahu knihy a vyhľadávani v nej aj ďalšie štyri knižné časti. Prvá kapitola o vlastných menách (s. 12–21) predstavuje charakter vlastných mien a postup ich vzniku vrátane obsahu mien. V rozsiahlej časti o výkladoch mien sa nachádzajú ďalšie tri kapitoly. Druhá kapitola je tematicky orientovaná na výklady súčasných mien obcí a ich častí po skupinách s výberom mien zaniknutých sídel (s. 24–83). Tretia kapitola je zameraná na mená nemeckého pôvodu a ich obojstranný česko-nemecký vzťah (s. 84–100). Štvrtá kapitola je zacielená na mená historicky zaniknutých stredovekých osád a na onomastické stopy po nich.

V prvej kapitole autor predstavuje chápanie mien obcí ako súčasť kultúrneho dedičstva národa, čo podľa neho znamená, že výklad vzniku mien nie je podávaný izolovane, ale analyzuje mená obcí ako prvok historicky vzniknutého systémového súboru mien obcí daného jazyka v jeho krajovom, regionálnom prostredí. Sústavu ojkonym (autor používa termín miestní jména) okresu Jihlava tvoria: 1. názvy sídel, ktoré od svojho vzniku existujú v nepretržitej vývojovej línii dodnes, 2. názvy sídel, ktoré počas historického vývoja zanikli a 3. niekoľko názvov obcí z dôb predslavanských. Motívy, ktoré mali vplyv na vznik ojkonym, autor rozčlenil na a) motívy, ktoré sa týkajú ľudí (skupiny ľudí alebo jednotlivca), b) motívy, ktoré súvisia s vlastnosťou, príznakom alebo okolnosťou založenia sídla a sú vyjadrené všeobecným menom (podľa charakteru terénu, polohy, spôsobu získavania a využitia pôdy, stavby, druhu sídla, veľkosti, porastu, zvieratá, vody, bahna, farby, okolnosti), c) motívy súvisiace s prenesením nejakého iného mena, zdobnenej podoby či podoby viacslovného mena s prívlastkom.

Výklady vlastných mien tvoria jadro a dominantnú časť knižnej práce. Druhá kapitola obsahuje výklady mien súčasných obcí po skupinách s výberom zaniknutých sídel.

Prvú skupinu oným z predslavskej doby reprezentuje hydronymum *Dyje* a ojkonymá *Dyjice* a *Dyjička*, resp. ojkonymum *Jihlava*. Základom hydronyma *Dyje* je koreň *dheu-* s významom bežať, tiecť, ktorý je známy napr. z ilýrskeho jazyka. Predpokladá sa, že pôvodná podoba *Dyje* bola *Dujas*, neskoršie *Dyja*, potom sa zmenila na *Dyje*. Pri ojkonyme *Jihlava* sa predpokladá nemecké slovo *Igel* s významom ježko, ktorý má ostré pichliače, pretože rieka z hôr prináša kamene, ktoré vytvárali kamenisté dno ako ihly/ihličky.

Druhú skupinu vytvárali ojkonymá z mien ľudí. *Olšany* je jediné ojkonymum so sufixom *-any*, ktoré pomenúva obec ľudí bývajúcich v poraste jelší, na potoku s jelšami. Je to najsevernejšie ojkonymum, ktoré sa nachádza na rieke *Dyje* v Českomoravskej vrchovine. Časť mien z tejto skupiny tvoria ojkonymá na základe prezývok, napr. obec *Pobikozly* dostala posmešný názov preto, lebo jej obyvatelia vraj „pobíjeli kozly“ čiže zabíjali zvieratá capov alebo obec *Praskolesy* dostala prezývkový názov preto, lebo tu vraj nerúbali stromy, ale ich „práskali“, t. j. bili do nich ako do nepriateľov. Podobne obciam *Zbilidy* a *Zbinohy* a ich obyvateľom pripisovali, že osadníci „zbyli lidí“, t. j. sa vzdialili od iných ľudí alebo „pozbyli nohy“, t. j. neboli dosť rýchli pri behu, love a pod. Tento typ mien patrí medzi najstaršie.

Tretiu skupinu tvorili ojkonymá z osobných mien ľudí. Najpočetnejšie sú patronymá („čelední jména“), ktoré označovali ojkonymá typu *Bohuslavice* s významom obec ľudí Bohuslavových, ktoré sú pomenované po zakladateľovi, prvom obyvateľovi. Najprv bol tvar *Bohuslavici*, neskôr už nebol spájaný s osobou, ale s miestom, preto sa *Bohuslavici* premenovali na *Bohuslavice*. Podobne sa

utvorili názvy obcí *Mysletice* s významom obec ľudí Myslavových, *Radětice* s významom obec ľudí Radatových, *Krasonice* s významom obec ľudí Krasoňových a pod. Okrem sufixu *-ice* (*Bohuslav-ice*) funguje aj sufix *-ovice*, napr. *Částkovi-ce* (*Častk-ovice*). Na tomto podtypu patronymického ojkonyma je zaujímavé to, že východiskové meno má familiárnu podobu, t. j. neoficiálnu podobu oficiálneho mena, napr. ojkonymum *Svojkovice* je odvodené od mena *Svojek*, ktoré je familiárnou podobou oficiálneho mena *Svojslav*, *Svojdruh*, *Svojsmysl*. V „čeledních jménech“ tvorili základ aj mená cudzieho pôvodu, napr. *Heroldice* s významom obec ľudí Heroldových odvodené od českého *Herold* z nemeckého *Heriwald*, podobne aj *Markvardice* s významom obec ľudí Markvardových (z *Markvard* s významom ochranca ľudí). Ďalší podtyp ojkonym tvorili „jména přivlastňovací so sufixom *-ov a -ín*“, napr. *Radkov* s významom Radkúv majetok, ktoré sú charakteristické pre obdobie tzv. veľkej kolonizácie od konca 13. storočia do polovice 15. storočia a ich rozšírenie svedčilo o stabilizácii osídlenia. Podobne vznikali aj ďalšie ojkonymy *Brzkov* s významom majetok Brzkúv, *Čenkov* s významom majetok Čenkúv, *Dušejov* s významom majetok Dušejův. V rámci privlastňovacích mien fungujú aj ojkonymy so sufixom *-ín*. V prípade, ak východiskové vlastné meno osoby končilo na spoluhlásku, napr. *Bohuslav*, použil sa sufix *-ov*, napr. *Bohuslavice*. V prípade, ak vlastné meno končilo na samohlásku *-a*, napr. *Bezděka*, použil sa sufix *-ín*, napr. *Bezděčín* s významom majetok *Bezděky*, *Dudín* (z *Duda*) s významom Dudův majetok, *Jiřín* (z *Jiří*) s významom Jírův majetok.

Štvrtú skupinu tvorili ojkonymy, ktoré vznikali zo všeobecných mien, pretože podávali informácie o polohe obce, o pôde, o okolnostiach hospodárenia a o živote v uvedenej obci. Ojkonymy *Kamenice* a *Kamenička* pomenúvajú kamenné dno rieky alebo to, že riečka prináša drobné kamene, ktoré sa dajú dobre využiť. Ojkonymum *Rybné* naznačuje zdroj pre obživu obyvateľov. Ojkonymum *Studnice* opisuje studenú vodu, ktorá má dobrú kvalitu na pitie. Ojkonymum *Kaliště* pomenúva miesto, kde bolo blato a kal. Ojkonymy *Zhoř* a *Zhořec* označujú miesto, ktoré získali jeho obyvatelia na základe zhorenia lesa a krovín. Podobne aj *Žďárec* a *Ždírec* vznikol na základe spálenia krajiny, no miesto sa po krátkej dobe používania nechalo na dva až tri roky oddýchnuť a nepoužívalo sa. V obci *Hamry* boli železiarne, v ktorých bol kladivkový stroj na drvenie železnej rudy. V obci *Uhliště* sa páľilo drevené uhlie. V ojkonymách mohol byť zafixovaný aj druh porastu, napr. *Buková* (strom buk), *Dubenky* (strom dub), *Jedlov* (strom jedľa), *Lipina* (strom lipa), prípadne sa fixoval do názvu aj druh zvieratá, napr. *Jestřebí* (jastrabia skala, vták jastrab), *Krahulčí* (vták krahulec), *Nedvězí* (zvíra medveď, zmena Med- na Ned- je staročeská), *Sokolíčko* (vták sokol), *Beranov* (zvíra baran). V ojkonymách mohli byť prostredníctvom apelatív zafixovaní aj majitelia obce, napr. *Kněžice* (obec kňazových ľudí, čiže cirkevný majetok), *Popice* (obec popových ľudí), *Opatov* (opátov majetok, teda predstaveného kláštora).

V tretej kapitole sa autor zaoberá menami nemeckého pôvodu a obojstranným česko-nemeckým vzťahom. Podiel nemčiny na vzniku a vývoji toponým v okrese Jihlava má dlhú históriu – od konca 12. storočia až do začiatku 14. storočia a súvisel s ťažbou striebra. V českom jazykovom prostredí okresu Jihlava vznikol Jihlavský nemecký jazykový ostrov. Ojkonymá sa prebrali z češtiny do nemčiny (*Jihlava* > *Iglau*, *Čížov* > *Zeisau*), z nemčiny do češtiny (*Heinzendorf* > *Henčov*, *Kalthof/Galthof* > *Kalhov*), alebo sa prekladali z češtiny do nemčiny (*Dvorce* > *Höfen*) a z nemčiny do češtiny (*Altenberg* > *Staré Hory*). Pri ojkonymách *Arnolec* sa predpokladá pôvodná nemecká podoba *Arnoldsdorf* a pri *Vilanec* nemecká podoba *Wielandsdorf*. Nemeckého pôvodu je aj ojkonymum *Lipolec* s nemeckou podobou *Lipolcz*.

V štvrtej kapitole sú zachytené mená zaniknutých osád a stopy po nich. Doba zaniknutia obcí väčšinou nebola známa, napr. obec *Bradlo* existovala v roku 1451 aj v roku 1459 a kedy zanikla, to nie je známe. Doba zániku obce *Bojanov* je známa, pretože zanikla v roku 1226 po vyčerpaní strieborných baní. Kapitola obsahuje mená 72 zaniknutých obcí.

Na základe predstavených výkladov názvov obcí okresu Jihlava môžeme zosumarizovať predstavené poznatky a synteticky charakterizovať názvoslovie obcí okresu Jihlava v porovnaní s názvami obcí iných častí Českej republiky neprítomnosťou starého typu mien obcí odkazujúcich na zamestnania, okrajovým charakterom mien s príponou *-any*, resp. realizovaním a prítomnosťou mien obcí na základe prezývkových názvov typu *Pobikozly*, „čeledných“ ojkoným typu *Bohuslavice* z osobných mien domáceho alebo cudzieho pôvodu, privlastňovacích mien typu *Brzkov* so sufixom *-ov* a typu *Bezděčín* so sufixom *-ín*, ojkoným zo všeobecných mien typu *Kamenice*, ktoré apelatívne predstavujú charakter obce, resp. existenciou nemeckých názvov obcí.

Po štyroch kapitolách nasleduje záver, použitá literatúra, abecedný register všetkých vysvetlených mien obcí a príloha s mapkou obcí okresu Jihlava.

Autor knihy R. Šrámek už v úvodných častiach knihy signalizuje, že ide o populárno-náučnú knihu, v ktorej sa názvy obcí predstavujú spôsobom prijateľným pre širší okruh záujemcov o názvy jihlavských obcí. Treba však zdôrazniť, že R. Šrámek dokázal ich predstaviť, v rámci populárno-náučného výkladu názvov obcí okresu Jihlava, komplexne v rámci širších historických, časových a onomastických súvislostí vysoko odborne, presne, no najmä zaujímavým spôsobom, ktorý umožnil získať čitateľovi potrebné poznatky o ojkonymách obcí okresu Jihlava v Českej republike.

Pavol Odaloš